

ГРАЂАНСКИ РАТ У СИРИЈИ – ГЕОПОЛИТИЧКИ ОКВИР*

Сиријски грађански рат (негде називан и „сиријском револуцијом”) највећи је и најдуготрајнији конфликт у свету у другој деценији 21. века. Он је најчешће сагледаван у ширем политичком контексту регионалног ширења немира, то јест протеста у оквиру ткз. „арапског пролећа” који су почели 2011. године са јануарским свргавањем тунижанског председника Зинелабин Бен Алија, а затим и довели до пада Хоснија Мубарака у Египту и Али Абдулаха Саледа у Јемену. Током раног пролећа, протести су довели до (28. јануара десиле су се прве демонстрације, које су већ 15. марта пренеле на Дамаск и Алепо) излива незадовољства против сиријског режима Башара ал Асада. Власт у Дамаску је на њих реаговала репресивним мерама. Прва недеља протеста (15-21. марта 2011.) у глобалним медијима је била представљена као почетак „сиријске побуне”. Када су 20. марта у Дари - након што су снаге безбедности лојалне председнику Асаду отвориле ватру на насилно расположене демонстранте (погинуло је 15 демонстраната и 7 полицијаца), ови су запалили локално седиште владајуће БААС партије, градски суд и пошту – испрва политички протести почели су постепено да прерастају у шири оружани конфликт, у типичну војну побуну. Већ до 25. марта број погинулих у сукобима на улицама је прешао цифру од сто. Стога је 30. марта, у говору којим се обраћао демонстрантима, Асад тврдио као иза организовања демонстрација стоје завереници са јаким страном подршком што смерају да насилно сруше владу у Дамаску.

До 7. априла 2011. међу демонстрантима преовлађујући захтев био је везан за демократске реформе - за повећање степена грађанских слобода, укидање закона о ванредном стању, ослобађање политичких затвореника и искорењивање високе корупције... Након тог датума, захтеви на протестима се радикализују и постају усмерени на свој крајњи, јавно прокламовани циљ – насилно уклањање Башар ал Асадовог режима. Недуго потом, протести се нагло

* Рад је настао у оквиру пројекта 179014 кога финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

шире: већ 8. априла нереди истовремено избијају у десет градова, да би до 22. априла 2011. године демонстрације захватиле преко двадесет сиријских градова. Прерастање демонстрација у политички оружани устанак против режима довело је до реакције војске лојалне централним властима. Она је у гушењу устанка након 25. априла почела да користи тенкове, оклопна возила и артиљерију, па се нагло почео повећавати број погинулих на обе стране (процењује се да је до краја маја погинуло око хиљаду цивила и стотину и педесет припадника лојалистичких оружаних снага). Број ухапшених мерио се у хиљадама.

Етапе сиријског грађанског рата

Насилни протести прерасли су у праву оружану побуну током јуна месеца.¹ Већ 4. јуна у гради Јиср ал Шугору, близу турске границе, након што су снаге безбедности са крова поште пуцале на масу који је ишла у погребној поворци, демонстранти су се, разгневлени, устремили на пошту и запалили је - убијајући притом свих осам припадника полиције, да би, потом, заузеле и опљачкале и тамошњу полицијску станицу. Био је то догађај којим је отпочет прави герилски сукоб.² Током лета број погинулих је порастао на преко 2000 (1600 демонстраната/герилаца и око 500 припадника снага безбедности). Већ 29. јула од официра и војника који су дезертирали из регуларне војске формира се ткз. „Слободна сиријска армија”, која, непун месец да касније, 23. августа, добија и своје политичко крило - ткз- „Сиријски национални савет” као устаничко политичко тело чије је седиште било смештено на територији Турске. Основни циљ овог политичког тела је био да организује све опозиционе фракције и побуњеничке групе у борбу против режима у Дамаску.

У међувремену, сукоби се распламсавају: августа месеца виде се борбе за приморски Латакију, када је у сукобима употребљена и ратна морнарица која је дејствовала по приобаљу. Током септембра и октобра, устаници отпочињу герилски рат широм сиријске територије, са највише успеха на северу земље, уз турску границу преко које су добијали значајну помоћ у наоружању и опреми. Они од турских власти добијају прећутну сагласност да искористе све могућности које пружа турски државни простор када кроз њега несметано улазе и излазе, то јест маневришу у складу са датим приликама и својим намерама. У овом периоду устаници су заузели већину насеља у гувернату Идилб, на северозападу земље. Борбе су се, потом, пренеле на Хомс, у коме су се устаници сукобили са јаким владиним трупама, као и на Дару и Харасту, предграђе самог Дамаска где су била смештена важна војна постројења сиријске регуларне војске. Почетком 2012. године, међутим, битке и у предграђима престонице и граду Забаданији добила је регуларна војска уз помоћ тешке артиљерије и тенкова. Ипак, жестоке борбе су настављене. Током априла и маја 2012. године договорено је примирје између зараћених страна кога су иници-

¹ Детаљније код: Slim Hugo, Trombetta and Lorenzo, „Syrian Crisis Common Context”, United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, New York, may, 2014

² Ток грађанског рата Сирији детаљно је обрађен код: Jenkins Michael, „Dynamics of Syrian Civil War”, Rand corporation, Santa Monica, 2014.

рале УН и представнице Арапске лиге, али је оно након два месеца пропало: у наредних годину дана, почевши са борбама у Хафи, долази до нове екскалације сукоба, при чему су устаници заузели још неке од градова у провинцијама Хомс и Идилб, а затим усмерили своје борбене операције ка два највећа града у земљи – Алепу и Дамаску. И поред тога, владине трупе успеле су да разбију устаничку офанзиву на престоницу и пренесу тежиште на борбу на Алепо. До августа, лојалистичке трупе су успеле да поврате дистрикт Салахедин, до тада важно упориште побуњеника у Алепу.

Суочени са несупехом, устаници су заузели границу између Сирије и Турске унутар Ар Раках провинције како би на тај начин створили себи још значајнији маневарски простор који би им могао донети нове стратешке предности у даљим борбама. Главни штаб „Слободне сиријске армије” прешао је са простора Турске у северну Сирију. Потом су устаници, заузимајући Марат ал Нуман, пресекли саобраћајне комуникацију између Дамаска и Алепа и поново започели офанзиву на престоницу где су заузели нека његова предграђа (нпр. Думу). Са заузимањем града Саракиба и ткз. „Базе 46”, устаничка офанзива је додатно изоловала Алепо. Побуна се ближила свом врхунцу: уследили су нови напади ка Дамаску и Хами, те ка градовима уз турску границу које устаници раније нису успели да освоје.

Иницијатива устаничких војних фракција је трајала све до краја априла 2013. године, током које је бомбардован и центар самог Дамаска. Након тога, Башарови лојалисти појачани савезничким Хезболахом заустављају даље продоре устаника и започињу општу контраофанзиву. Разбијана је блокада Вади ал Деифа, повраћен је Абел и аеродром крај града Ал Кусаира, као и читав низ насеља уз либанску границу, а потом и градови ближи јорданској граници преко које је до тада ишла важна рута снабдевања устаничких снага. Покушаји поновног заузимања неких од стратешких градова од стране устаника били су само делимично успешни: они су претежно, након упорних борби и више преласка из једних руку у друге, на крају остали у рукама сиријских регуларних трупа и Хезболаха. Ово су, показало се, били одлучни месеци рата – након успеха владиних трупа у лето 2013. постало је јасно да ће се Асадов режим ипак одржати и повратити контролу над већим делом територије земље.

Упорне борбе за овладавање стратешким локацијама наставиле су се између јула и октобра 2013. године. Негде су, као у Дари и Нави, борци „Слободне сиријске армије” имали успеха; но, дошло је до све отворенијих сукоба са сопственим радикалним исламистичких фракцијама (настајућим ИСИЛ-ом), док су се, са друге стране, Курди на северу земље сукобили са исламистима око градова у провинцији Хасаках. Насупрот успесима устаника у предграђима Алепа, владине трупе су избациле побуњенички „Ал Нусра Фронт” из града Ал Сухкнах као и из делова Хомса. Побуњеници су, затим, извели делимично успешну офанзиву на простору гувернората Латакије и, посебно, војне базе Менагх, смештене између Алепа и турске границе. Распаламсали су се и међусобни сукоби између појединих устаничких оружаних формација, пре свега између „Слободне сиријске армије” и ИСИЛ-а који овим првима преотима град Азас на северу земље.

Крајем године (октобар-децембар 2013.) владине трупе си поново биле у општем напредовању, пре свега јужно од Дамаска, а затим и у околини Алепа, док Курди на северу овладавају градовима којима се контролише прелаз између Сирије и Ирака. Након тога, долази до ескалације борби између ИСИЛ-а и других побуњеничких фракција, које ће обележити зиму 2014. године. Те сукобе искористиће владине снаге појачане Хезболахом да започну нову офанзиву у марту 2014. године и тако остваре нове успехе на простору Каламуна и провинције Хомс, као и дуж либанске границе. После тога, додуше, устаници успевају да заузму нека од насеља у провинцијама Латакија и Идилб; међутим, и регуларне трупе имају и нове успехе (град Ал Забадани). Крајем априла, „Слободна сиријска армија” почиње ширу офанзиву против ривалског, екстремистичког ИСИЛ-а у провинцији Раках, док на простору провинције Хама такође имају извесног успеха против владиних трупа, тако да низ мањих насеља поново прелази у њихов „посед”.

Борбе се настављају током априла и маја, да би се 3. јуна, на подручјима које контролишу владине снаге, одржали председнички избори са извесним исходом: Башар ал Асад је добио 88,7% гласова већег дела гласачког тела (гласало је преко 11 милиона Сиријаца). Био је то успешан покушај централних власти да барем једним делом поврате нарушени легитимитет, и унутар ратом растрзане земље и у међународној заједници.

У до сада последњој фази одвијања грађанског рата, сукоби добијају нови правац: радикални исламисти ИСИЛ-а у међувремену су заузели знатне делове територије суседног Ирака где су запленили велику количину оружја и опреме којима су покушали да промене однос снага на ратиштима унутар саме Сирије. Асadowe трупе лојалиста су, заједно са ирачком регуларном армијом која је на исламисте започела опсежну контраофанзиву, извршиле низ авионских бомбардовања кључних база ИСИЛ-а, а потом и заузеле територије северног дела провинције Латакија. Међутим, исламистички радикали из ИСИЛ-а током лета 2014. узвраћају ударе, заузимајући натфна поља Шар и Хаџар, као и делове провинције Раках. Настављају се и борбе између владиних трупа и „Слободне сиријске армије” коју - тек делом постиснуту - доставом наоружања већ неко време помажу Израелци. Но, ова помоћ им је недовољна: фракције побуњеника губе град Млеиха кога преузимају владини лојалисти и Хезболах, док ИСИЛ, са друге стране, започиње опсаду војног аеродрома Табка, крај Ракаха. Владине трупе током августа користе ваздушну премоћ да бомбардују исламистичке положаје у Ракаку, док ИСИЛ узвраћа серијом терористичких удара широм дела Сирије под владином контролом. Јавне егзекуције страних заробљеника од стране ИСИЛ-а, која је започела након што су Американци извршили ваздушне ударе на простор „Исламске државе” унутар Ирака, сада се одигравају и унутар дела Сирије кога контролишу радикални исламисти. Настављају се борбе у провинцији Раках, где током касног лета и ране јесени провладине снаге имају више успеха од ИСИЛ-ових јединица, посебно око аеродрома Табка кога су владини лојалисти деблокирали крајем августа. Лојалисти појачавају и ваздушне ударе у провинцији Деир ез Зор како би заузели тамошња нафтоносна и гасна лежишта која су претходно пала у руке ра-

дикалних исламиста и - као крајњи, стратешки циљ – поцепали на два дела територију коју држе исламисти ИСИЛ-а. Зарад тог циља они се, услед тешких борби, до даљег повлаче са територије Ракаха.

Од 23. септембра 2014. године америчке ваздушне јединице бомбардују положаје ИСИЛ-а и унутар Сирије (након што су се у Ираку показале само делимично успешне)³ као и јединице опозиционе, исламистичке фракције „Ал Нусре”, познате као „Група Хорасан”. Тежиште америчких ваздушних удара била је провинција Раках, којом је, након повлачења владиних јединица, овладао ИСИЛ. ИСИЛ је, међутим, тежиште својих борбених активности преусмерио на северни, Курдима настањени део земље близу турске границе, где су се водиле тешке борбе око стратешки значајног града Кобане. У битку између радикалних исламиста и Курда укључиле су се и америчка авијација и ваздушне снаге владе из Дамаска, помажући тако, свако из свог интереса, курдску одбрану овог града. Након тешких борби, Курди су успели да задрже контролу над Кобанеом.

За четири пуне године ратних сукоба, процењује се да је погинуло између 200 и 300 хиљада људи⁴. Преко 3 милиона људи је избегло (највише у Турску, Либан, Јордан, Египат) из ове ратом опустошене земље, док је око 6,5 милиона расељено. Након преломних борби, у лето 2013. године, владине трупе стабилно контролишу најмање 40% територије земље, и то оне на којој живи близу 60% становништва. Од почетне диференцијације између провладиних и опозиционих група, рат је поступно еволуирао у секташки, верско-етнички сукоб, понајвише између алавита и других шиитских група те осталих мањина са једне, провладине стране, и разних сунитских, устаничких фракција на супротној страни.

На сиријском ратишту егзистира читава палета различитих војски и помоћних трупа.⁵ На страни Башар ал Асадовог режима, поред регуларне сиријске армије (јачине нешто преко 300 хиљада бораца у свим родовима војске, уз још 300 хиљада резервиста) ту су и ткз. „Национална одбрамбена сила”, добровољачка пешадијска милиција (бројности око 100 хиљада), затим провладина милиција позната као „Шабиба” - алавитска паравојска потпуно лојална Асаду, као и припадници либанског Хезболаха који су дошли у помоћ братским шиитима у Сирији. Постоје и информације и о присуству иранских војних инструктора те специјалних јединица на страни Дамаска који се процењују на око 10 хиљада људи. Устаничке, пак, јединице деле се на „Слободну сиријску армију” која је прва отпочела озбиљније организовани оружани устанак међу сиријским сунитима; затим, ту је „Исламски фронт” (јачине 40-60 хиљада бораца) настао удруживањем различитих устаничких одреда крајем новембра 2013. године, а чији је заједнички циљ укидање секуларног парламентарног

³ Видети: „Syrian deadlocked War - No Solution”, Economist, September, 27, 2014.

⁴ Видети: "310,000 people killed since the beginning of the Syrian Revolution". The Syrian Observatory for Human Rights. 16 April 2015. Приступљено 22.04.2015.

⁵ О војним формацијама које учествују у Сиријском грађанском рату детаљно код: Christopher M. Blanchard, Carla E. Humud Mary Beth D. Nikitin, „Armed Conflict in Syria: Overview and US Reponse”, Congressional Research Service, Washington, 17. september 2014

система и стварање исламистичке државе базиране на шеријату. Посебну исламистичку групу чини „Фронт Ал Нусра”, у раним и средњим фазама рата најефектнија групација цихадиста повезана са Ал Каидом. Она је некада сарађивала, а некад се сукобљавала са „Слободном сиријском армијом”. Од 2014. њени војни капацитети слабе јер им борци прелазе у нагло ојачалу, ривалску исламистичку војну формацију – ИСИЛ која почиње да доминира на истоку земље (до лета 2014. ИСИЛ контролише трећину територије Сирије) и добром делу суседног Ирака. ИСИЛ, осим домаћих сунита и оних из Ирака, у својим редовима има броје борце Ал Каиде, те разне цихадисте - добровољце из свих крајева исламског света (њихов укупан број је, на и на простору Ирака и Сирије, почетком 2014. процењиван на око 15 хиљада). О бројности бораца ИСИЛ-а на простору Сирије постоје бројне, непотврђене спекулације. Неки подаци говоре да су само у јуну 2014. године исламисти у своје редове регрутовали преко шест хиљада нових бораца.⁶ Мимо сукобљених војски, посебну борбену снагу чине припадници сиријских Курда (чине око 10% популације Сирије) које је, давањем уступака, режим у Дамаску постепено успео да придобије на своју страну, тачније - постигао да се оне не ставе на страну устаника. Курди су, у каснијим фазама рата, иако и сами сунити, водили тешке борбе са исламистичким фракцијама на свом етничком простору, прво са цихадистима из „Фронта ал Нусре”, а касније са ИСИЛ-ом.

Нивои сиријске кризе

Постепена ескалација сукоба много је више зависила од промене регионалног баланса моћи и његових геополитичких импликација, него што се на први поглед чини.⁷ Испрва израз грађанског протеста и дубоког социјално-политичког незадовољства који је превазилазио енто-конфесионалне линије, сиријски нeredи су убрзо прерасли у прави секташки грађански рат базиран на историјско-верској подели између сунита и шиита који има стратешке импликације на простору Леванта, и шире – целог Блиског истока, па и своје глобалне последице. Сиријски грађански рат је комплексна, вишедимензионална криза која има више лако уочљивих нивоa: изворни, „почетни” ниво тиче се једног друштва дубоко незадовољног постојећим политичким системом, његовом корупцијом и степеном репресије који није успео да изврши благовремене реформе у складу са потребама времена и специфичностима сложеног много-конфесионалног и вишестинчког мозаика који чини становништво Сирије. Затим, ту је ниво кризе који се тиче оружаног устанка као насилног покушаја свргавања режима што је у старту оштро реаговао на грађанске нeredе. Овај устанак показивао је временом све израженији конфесионално-етнички карактер а, постепено, и своју идеологизовану црту у виду пораста уплива сунитског радикалног исламизма тако да је задобијао све израженије особине циха-

⁶ "Syrians adjust to life under ISIS rule". The Daily Star. 29 August 2014., приступљено 22.04.2015.

⁷ Детаљније код: Barnes-Dacey Julien, Levy Daniel(ed.), The Regional Struggle for Syria, EU Council of Foreign Relations, London, 2013.

дистичког устанка против једног секуларног режима. Потом, ту је и јасан етничко-мањински ниво – видљив у опредељивању одређених етничких група, највише „мањина” а пре свих шиитских алавита да се чврсто држе Башаровог (који је и сам алавит) режима, без обзира на његове очигледне недостатке, па и непочинства, а против устаничког покрета који се доживљавао ка већинко-сунитски и који прети опстанку свих мањина и њихових верских идентитета на простору Сирије. Коначно, ту је и регионално-међународни ниво - сфера геостратешког надигравања између околних регионалних, па и великих сила што у грађанском рату имају своје фаворите које помажу и преко којих желе да остваре неке од својих ширих, виталних стратешких интереса. У том смислу сиријски грађански рат се претворио у типични „рат преко посредника” („Proxу War”) где се, преко локалних актера, надмећу велике силе – феномен толико пута виђен током 20. века, од шпанског грађанског рата до практично свих релевантнијих хладноратовских сукоба. Са својим стратешким замислима и локалним снагама које подржавају, у рат су, индиректно, умешане и Турска, Саудијска Арабија и друге заливске сунитске државе, као и Иран, али и велике силе (САД, Русија и Кина) од којих су неке покровитељи појединих устаничких фракција, а други жестоки бранитељи Асадовог режима у Дамаску.

Иако је, дакле, рат у Сирији последица многих фактора – локалних, регионалних и оних међународних – један важан фактор на међународном нивоу показао се као пресудан за овакав развој догађаја. У питању је регионална промена баланса снага, то јест нарушавање њене раније равнотеже, која је нагнала практично све међународне играче на драстично повећавање свог утицаја у целом региону како би се ова ситуација поново променила. Наиме, америчка инвазија Ирака 2003. и политичка ситуација након окупације ове земље па све до повлачења америчких трупа крајем 2011. године, директно се одразила на промену односа снага у целом региону. Са доласком „арапског пролећа” кога су свесрдно потпомогле западне силе и њени глобални медији – одиграо се колапс Мубараковог режима у Египту и успон до тада од режима потиснутог покрета исламистичког ревивализма - „Муслиманског братства” кога ће, тек након неколико година, поново потиснути египатска војна хунта на челу са генералом Сисијем. И други значајни регионални играч, Египат - са јаким утицајем на простор Сирије – дакле, био је, до даљњег, избачен из игре. У истом тренутку „неоосманизована” Турска под водством Ердогановог АКП-а почела је да редефинише своју улогу према арапском свету следећи своје империјалне, традиционалне „инстинкте” на основу којих је почела да сагледава Сирију као део сфере сопственог утицаја, нарочито њен северозападни део, етнички и историјски повезан са курдском Анадолијом, односно територијом унутар саме Турске. Американци су, пак, у менаџменту „арапског пролећа” видели добру прилику да им постојеће околности послуже за регионалну прекомпозицију у правцу остварења сопствених планова о „Великом Блиском истоку” коју су започели неоконзервативци инвазијом Ирака 2003. године. Насупрот томе, стајали су Иран, а у позадини и Русија и Кина, спремни да не дозволе да Сирија буде прогутана у вртлогу сукоба и претворена у део њима непријатељског блискоисточног сунитског радикализованог појаса.

У питању је, очигледно, сасвим конвенционално, реал-политичко надметање за остварење регионалне хегемоније у условима нарушене равнотеже снага, где једни желе да одрже постепени степен моћи и утицаја, а други да га умање и наметну своју надмоћ. Перцепција сопствених интереса, према томе, вођена је сасвим „овосветским” геополитичким амбицијама, а не догматским, верским разликама. То не значи да - када се грађански рат изродио у секташко надметање – ове предрасуде и убеђења нису послужила као средство за политичку диференцијацију и сукобљавање, но и оно је имало управо инхерентни политички карактер – жељу за политичком мајоризацијом или, пак, тежњу мањина да се тој мајоризацији одупре, а које су, из позадине, потпиривале геостратешке амбиције спољних „ментора”, већих геополитичких играча. Сва сврставања и конфронтирања имају своју предисторију која се јасно може пратити уназад најмање до 2003. и „Другог заливног рата” који је, са падом режима Садама Хусеина, пореметио постојећи баланс снага и отворио простор за ново надметање за хегемонију на Блиском истоку – управо кроз овај „секташки”, етно-конфесионални оквир који на овим просторима, са старим историјским неправдама и увреженим негативним стереотипима, егзистира већ вековима. И баш то политички инструментализовано секташтво у сиријском конфликту жање сада своју ужасну, деструктивну „ратну жетву”. „Док се многи посматрачи питају да ли је пад Садама Хусеина посејао демократско семе које је донело своје плодове у арапском бунту 2011. године – у питању су заправо деструктивне силе ослобођене ирачким конфликтом које се сада силовито разигравају широм регије. Гледано кроз регионалну оптику, Ирачки рат је разорио постојећи поредак. Док је Садам током 1980-тих био коришћен од стране регионалних и западних актера као бастион против иранског пост-револуционарног експанзионистичког утицаја а, касније, био сатеран у изолацију заједно са Ираном у оквиру стратегије „дуалног обуздавања”, колапс баасистичког поретка и његово евентуално смењивање снагама повезаним са Техераном допринео је посуновраћавању те широком заокрету у регионалном утицају у корист Ирана и његове такозване „осовине отпора” – Сирије, Хезболаха и Хамаса. Након успеха Ирана у Ираку, ове снаге су зацетметирале своју превагу на просторима надметања, укључујући Либан и, у мањој мери, окупиране палестинске територије (где је Хамас победио на изборима за „Палестински законодавни савет” 2006. године, а онда био искључен из политичке улоге на Западној обали, али је сачувао улогу искључиве контроле појаса Газе), при томе задобијајући широку подршку народа широм региона. Према једном истраживању из 2008. године, лидер Хезболаха Хасан Насралах, Башар Ал Асад и ирански председник Махмуд Ахмединеџад, били су, у очима арапске јавности, три најпопуларнија регионална лидера.”⁸

Везаност Башаровог режима за Иран, главни је разлог подршке околних сунитских држава опозиционарима/устаницима при покушају његово рушења, све подстакнутих страхом од даљег јачања Ирана који се у њиховим очима

⁸ Salloukh Bassel, „The Arab Uprising and the Geopolitics of Middle East”, The International Spectator, Vol. 48, No. 2, June 2013, Beirut, стр. 35.

види као сила што неминовно израста у регионалног хегемона. Међутим, Башар ал Асад се, нарочито после јуна 2012. године показао довољно умешним да избегне судбину Зинелабин Бен Алија из Туниса, Али Абдуле Салеха из Јемена и Хосни Мубрака из Египта. У његовом опстанку на власти пресудну улогу су имале три ствари. Прва је Асадова способност да се „укопа” у Дамаску као престоници државе и да у њему, у најтежим условима, задржи пуну контролу. Другу ствар представља његова велика маневарска политичка вештина која представља наслеђе политике његово оца, Хафеза ал Асада, који је пуне три деценије (1970-2000) владао Сиријом вешто баласнирајући између домаће елите и различитих региона, племена, конфесија и националности, гарантујући им ауторитетом своје чврсте власти одређени степен привилегија, самосвојности и самосталности. Трећа ствар везана је за Башар ал Асатову способност да манипулише и, управо кроз манипулисање, балансира између различитих интереса регионалних и великих сила. У условима након „арапског пролећа” ова вештина спољнополитичког баласнирања огледала се у правилном уочавању сукоба интереса између САД, ЕУ и Турске (као и неких заливских држава) са једне стране, а Ирана, Русије и Кине са друге, те вештог опстајања у међупростору. Политичка, економска и војна помоћ Ирана била је довољна да се режим у Дамаску одржи на терену, у борбама, да се стабилизује и изведе ратни преокрет – потискујући тако устаничке фракције, док се међународна, пре свега дипломатско-политичка подршка Русије и Кине и њихова „тежина” у СБ УН - где су три пута користиле вето како би блокирале намере западних сила да створе правни основ за војну интервенцију – показала пресудном у првим, критичним фазама рата, између лета 2011. и оног наредног, 2012. године.

Етно-конфесионална структура и њена територијална распрострањеност те повезаност са спољним актерима, као и утицај страног фактора и великих сила који остављају маневарски простор за балансирање директне су последице политичке географије Сирије као државе која је после 1920. успостављена на простору Леванта, односно њеног геополитичког положаја чије се константе без већих проблема могу уочити у дуготрајним историјским процесима.

Геополитички значај Леванта и настанак модерне сиријске државе

Левант представља приморски, контактни део блискоисточног дела Римланда са средоземним басеном. Он је смештен између четири већа географске и геополитичке целине – Мале Азије на северу, Месопотамије (и даље, Персије) на истоку, Арапског полуострва на југоистоку и Египта са Синајем на југозападу. Традиционални Левант, поред Сирије која представља њен средишњи, највећи део, чине и Либан, Јордан и Палестина. У ширем геополитичком смислу, Левант је не само западни контактни простор централног дела Римланда са „унутрашњим морем” и даље - на запад и северозапад - са Европом, а на другој страни ободни део додира азијског залеђа те северне Африке, већ и прави театар историјског надметања ових великих геополитичких целина, односно државних творевина које су на њима кроз историју настајале. Доминантна геос-

тратешка судбина Леванта је да буде или театар за надметање између Египта, Месопотамије, Мале Азије и Арабије, или „тампон зона” (buffer zone) између ова четири пресудна регионална утицаја. На простору Леванта су се зато вековима надметали велике силе, представнице ова четири утицаја, најчешће две или чак три међу њима истовремено. Овде се борило Новоегипатско царство са Хетитима, Асирци са малоазијским државама, потом Селеукиди са Птоломејима, Римљани са Парћанима, Византија са персијским Сасанидима, а потом и арапским мухамеданцима који су искористили међусобно исцрпљавање две империје - источно-римске и персијске - да овладају овим простором и створе Калифат са центром у Меки, а касније и Дамаску и Багдаду (под династијом Абасида). У наредим периодима су се на овим просторима борили египатски Мамелуци, католички крсташи (који су основали своја прекоморска краљевства на Светој земљи) и Турци Селџуци. На послетку, цео простор постепено је потпао под нову, моћну исламску империју са севера – државу Турака Османлија који су, након заузећа Цариграда, покушали да обнове универзални Калифат. Власт Османлија на Леванту одржаће се све до модерних времена – до краја Првог светског рата, када ће победничке, европске велике силе на развалинама ове некада моћне империје искројити нову мапу Леванта, и шире – целог Блиског истока – са границама чији ће се главни обриси одржати до данашњих дана.

Само два пута кроз целокупну премодерну историју простор данашње Сирије био је средиште самосталне и моћне државе: за време хеленистичке Селеукидске династије (301-141 пре Христа), чија је престоница била смештена у Антиохији, и, други пут, за време Омајадског калифата (661 -749 после Христа) чија је престоница, након муслиманског преотимања града из руку Византинаца/Ромеја била управо у Дамаску. Вредно је приметити да су у оба случаја стварање моћне државе са средиштем у данашњој Сирији биле последице ширих, империјалних и светско-историјских догађаја који су далеко превазилазили димензије самог Леванта и који су били непосредан резултат овладавања једне од великих сила ширим подручјем Блиског истока. Тек тада, Левант као „театар сукоба” и „тампон зона” постајао би средиште империје, која, показало се, никада није била дугог века, јер би околна регионална ривалства представника „четири утицаја” убрзо поново превагнула, враћајући овом подручју улогу нестабилног пограничја где се воде борбе углавном за одржавање равнотеже сила, односно спречавања нарушавања равнотеже која води у правцу панрегионалне премоћи.

За разлику од других регионалних центара и сила, као што су египатска долина Нила и малоазијска Анадолија, Сирији - то јест њеној географској и геополитичкој димензији - недостаје јак, природан физичко-географски „вежући елемент” који би пресудно допринео да се преовладају унутрашње микрофрагментације и њихова истовремена изложеност јачим спољним утицајима. Постојећој, модерној Сирији подједнако је било потребно и приморје како би она партиципирала у средоземној поморској трговини и како би чувала своју обалу од пристуних других поморских сила, али и шире кохезивно залеђе, простор у дубини копненог дела Леванта које би јој пружио како преко пот-

ребне ресурсе за живот тако и безбедност од копнених утицаја других регионалних играча. Међутим, сиријска исцепкана и неподесна географија на коју су се кроз историју наталожиле насlage разноразних спољних и унутрашњих деловања, претворила је овај простор у „печворк”, у колаж разних мањинских група и верских секти које су својим постојањем отелтоворавале противљење свим унификаторским тежњама.

О томе убедљиво сведочи мапа савремене Сирије. Дуга и узана морска обала на северозападу земље нагло се претвара у ланац планина и висоравни у којима, опасани овим природним заштитама, живе мањинске групације – енклаве алавита, Друза и Маронита. Југозападно од њих је смештен њихов природни наставак, суштински нераздвојан од Сирије - Либан као одскочна даска историјски коснтантно присутним поморским силама да покушају да се „угнезде” у сиријско залеђе. Сиријски западни планински појас, пак, на другој страни се спушта и претвара у висоравни дуж долине реке Оронтос и долине Бека, иза којих се, поново, уздижу планине Анти-Либан, Џабал ал Друз и висораван Хавран. Западно од Анти-Либанских планина, према истоку, протиче река Барада која ствара географске услове за пустињску оазу у којој је смештен Дамаск. Окружен ланцима планине са две стране, док му се на истоку налази непрегледна сиријска пустиња, Дамаск представља „судбоносно место” историјске гравитације целог овог простора - заправо једно огромно стратешко утврђење што на различите начине повезује међусобно веома различите микро-регионе сиријског дела Леванта. Дамаск је смештен на путном коридору који из Месопотамије, са истока, кроз пустињу иде пут либанског приморја (некадашње древне Феникије). Он стратешки надзире овај правац као и правац на североисток, кроз полупустињу и степену преко Хомса и Хаме до Алепа, најсеверенијег окрајка „плодног полумесеца”, месопотамског накривљеног лука. Овај простор северно од Дамаска је релативно хомоген али флуидан, подложнији утицајима са севера и истока него што је то случај са фрагментираном обалом и њеним планинским залеђем. Сам Алепо други је по важности стратешки центар сиријског дела Леванта. Смештен на само рубу северног дела месопотамског лука, Алепо представља раскрсницу која повезује Левант са Анадолијом на северу и Месопотамијом на истоку, као и - преко Хомса као својеврсног коридора - са Медитераном.

Цео простор Сирије лавира између ова два тежишта: између Алепа који је „рањив”, то јест изузетно осетљив на утицаје из Андолије (у мањој мери и Месопотамије), и који под страним утицајем може да постане гравитациони простор дела сиријских центрифугалних сила који се одвајају од остатка Леванта и присаједињују другим регионалним сферама утицаја (или ови, пак, преко њега покушавају да овладају целим Левантом), и Дамаска, који представља сталну гравитациону противтежу овим утицајима, што - због своје позиције стратешког утврђења - може да се ослони на друге, расположиве регионалне центре моћи, и на тај начин покуша да поврати своју централну улогу која простор највећег Сирије (а понекад, и ширег од њега) успева да одржи на окупу, под једним политичком влашћу. Овакву улогу Дамаск, као важан трговачки и војни центар, има још од античких времена. За време владавине Ос-

манлија, овај град био је средиште турске управе на арапским провинцијама, потврђујући по ко зна који пут кроз историју свој стратешки значај који му омогућава да потчини своје рурално залеђе, пре свега захваљујући сопственим потенцијалима да најдача све потенцијалне ривале. „Пасторални номади зависили су од града као места за продавање својих производа, док су сељаци зависили од његове заштите, као додатка економских и социјалних услуга које им је пружао. Ова важна улога ће се још више повећати када је Дамаск постао сиријска престоница, космополитски град. Од друге половине 19. века, град је почео да се модернизује, стварајући основу за рађање арапског национализма.”⁹

Савремена, пак, Сирија као независна држава у садашњим границама је настала као последица политичког договора чланица Антанте - европских победничких сила у Првом светском рату - са Републиком Турском као државно-правном наследицом пораженог и урушеног Османског царства што је владало Левантом у претходна четири века, од 1516. до 1918. године. Англо-француски договор из 1916. године (Сајкс-Пиков пакт) простор Леванта поделио је на две интересне сфере - на британску и француску - које су правно легализоване на међународној конференцији у Сан Рему 1920. године. Француска сфера утицаја формализована је као мандат над „северном Сиријом” (која је обухватала територије садашњег Либана и Сирије), док су Британци на управу добили „јужну Сирију” (простор данашњег Израела, Палестине, Јордана и целог Ирака). Француска управа на Леванту почивала је на искусној колонијалистичкој манипулацији мањинама што је оставила своје дубоке трагове до данашњих дана. „У Либану, Французи су фаворизовали хришћанске Мароните који су почели да доминирају медитеранском трговином из ускомешаних лука као што је Бејрут, а на рачун сиромашнијих сунитских трговаца из Дамаска. Французи су, такође, окуражили групу познати као Низајриси која је живела дуж сурове сиријске обале, преименовавши их у алавите, како би им дали религијски кредибилитет и увукли их у сиријску војску током француског мандата.”¹⁰ Французи су обликовали територије према јасним секташким и етничким линијама, већ у складу са перцепцијом која је група више служила интересима њихове колонијалне управе. Тако су, у оквиру француске политике „завади па владај”, 1920. године створене државе Велики Либан (данашњи Либан), држава Дамаск, Држава Алепо и Алавитска држава, а годину дана касније и држава Џабал (којом су владали Друзи) и Санџак Александрета, који је касније уступљен Турској (у којој је он постао савремена провинција Хатај).

Главни отпор француском мандату водила је претежно елита у Дамаску, постепено тежећи да створи предуслове за се Сирија уједини у суверену државу. Када се француски мандат на Леванту завршио 1943. године, постепеним уједињавањем Дамаска, Алепа и држава алавита и Друза настала је је Арапска република Сирија, што је својом територијом (око 185 000 км²) заузимала све-

⁹ Wakim Jamal. „Geopolitical dimension of Syrian crisis”, Foreign Policy Journal, 4.08.2012, стр. 1.

¹⁰ Bhalla Reiva, „The Geopolitics of Syrian Civil War”; Stratfor, 21.01.2014.

<https://www.stratfor.com/weekly/geopolitics-syrian-civil-war>, приступљено 20.04.2015.

га половину некадашње Османлијске провинције под истим именом. Остале територије - пре свега Либан - остале су ван Сирије, или као самосталне државе или као делови суседних држава (Турске, Ирака, Палестине, Јордана). Иако је у новој држави водећа улога припала Дамаску, делови земље остали су снажно изложени утицајима околних регионалних сила - Ирака, Турске и Египта. Североисточни део земље (Ал Хасака, Ал Камишли па до Еуфрата на истоку) под упливом је Ирака; регија Алепа има јаке хиљадугодишње везе са турском Анадолијом. Алавити у приморју и житељи престонице Дамаска имају снажно развијене односе са трговачком елитом у Бејруту, а Друзи са Јорданом и, преко њега, даље, са арапским пустињским племенима. „Стога, вишестране историјске трајекторије и лојалности постојећих сиријских региона и племена нису створиле кохерентне националне везе које би коначно довеле до стабилне националне државе. Арапски национализам као идеологија служио је да створи заједнички идентитет Сиријаца, превлађујући њихове племенске и регионалне под-идентитете, а у исто време задовољавајући тенденције појединих регија да буду повезане са околним регионалним центрима.”¹¹

Од самог настанка Сирије као суверене државе, њена геополитичка позиција излагала ју је утицајима и међусобном надметању околних регионалних играча, пре свега Египта и Ирака. Тако је нпр. владајућа елита у Дамаску играла важну улогу у стварању савезништва са Насеровим Египтом 1958, али се већ пар година касније окренула против самог Насера увиђајући да социјалистичка економска политика која се креирала у Каиру може да шкоди њиховим виталним интересима. Уследио је и војни пуч 1961. (водили су га Ал Нахлави и Ал Кузбари), а 1966. и пуч под командом генерала Салаха Џадида, кога су својски подржали владајући кругови у Дамаску. Међутим, када је генерал Џадид кренуо да врши национализацију у типичном социјалистичком маниру, богатији слојеви у престоници окренули су му леђа и придружили се његовом ривалу, Хафез Ал Асаду.

Захваљујући савезништву са елитом у Дамаску, Хафез Ал Асад постао је неприкосновени господар политичке ситуације у Дамаску у новембру 1970, и у тој позицији остао пуне три наредне деценије. Доласком на власт, Асад старији се суочио са фрагментираним и интересно сукобљеним микрозаједницама унутар сиријске државе где је било потребно вешто баласнирати при одржавању кључне осовине власти; савезништву сиријских Алавита са меркантилним слојевима у Дамаску и другим мањинским заједницама које се плаше сунитске мајоризације. „Када се Ал Асад суочио са опозицијом из Муслиманског братства између 1975. и 1981. године, која се завршила крвопролићем у Хами 1982, он је био довољно оштроуман да сачува лојалност дамашке елите подижући њен удео у увоза са 1 милијарде сиријских фунти у 1975. на 3,6 милијарди у 1976. све до 4,17 милијарди сиријских фунти 1980, што је допринело неутрализацији Дамаска и спречавању његовом придруживању побуне у Хами. Ал Асад је тако осигурао стабилности свог режима са циљем да сачува сиријске националне интересе превенцијом или умањивањем спољног уплитања у си-

¹¹ Wakim Jamal. „Geopolitical dimension of Syrian crisis”, Foreign Policy Journal, 4.08. 2012, стр. 3.

ријске унутрашње послове.”¹² Исту политику наставио је да води његов син и наследник Башар Ал Асад дуже од једне деценије, све док се, у драстично промењеним спољним околностима, није суочио са побуном која је, потпомогнута спољним уплићањем, прерасла у крвави грађански рат.

Интереси спољних сила у сиријском грађанском рату

У првом моменту, док се талас побуна „арапског пролећа” ширио северном Африком и Блиским истоком, регионалне силе биле су крајње опрезне и уздржане према инцијалним знацима дестабилизације Асадовог режима, бојећи се да се нестабилност не прошири и на њихове државе. Но, то је или била само тренутна бојазан коју су убрзо надјачали други, раније скројени планови, или је у питању била пука поза. Заливске монархије и Турска у првом тренутку су реаговали умерено и помирителски - саветујући Асада да задовољи „протестантске” масе обећавањем умерених реформи којим би сачувао власт и повратио политичку стабилности. Башар Ал Асад им није поверовао, већ ојачао своје везе са Техераном, реагујући репресивно према све насилнијим демонстрацијама. Уследила је моментална промена добросуседске реторике у којима су околне државе настале уличне сукобе почеле да сагледавају у ширем стратешком смислу као прилику за промену режима: обзиром на приметан дисбаланс снага настао након Другог заливског рата и герилске побуне у Ираку, заливске сунитске државе – убрзо и отворени помагачи прерастања побуне у оружани устанак – видели су дестабилизацију у Сирији као добру шансу да потисну нарасли утицај Ирана што је, корак по корак, бивао све ближи регионалној хегемонији. Ово је, повратно, само појачало осовину Дамаска и Техерана, који је видео у побуни „заверу сунита” која смера да им преотме стратешке позиције у Сирији као „срцу Леванта”, па је, заједно са либанским Хезболахом, похрлио да помогне савезнички Асадов режим. Док је једна група суседних држава – пре свих Саудијска Арабија, Катар и Турска, а насупрот свих њих, Иран – тежила да директним упливисањем допринесе исходу насталог конфликта – друга група суседа, понајвише Либан и Ирак, које имају сличне унутрашње структуралне проблеме и динамику њиховог одвијања као и Сирија – биле су заправо, посредно, и само у извесној мери, мимо своје воље, „увучене” у конфликт.¹³ Док су Асад и његови шиитски савезници јасно играли на поделе и мањинске страхове, исти однос према експлоатацији секташке структуре сиријског друштва имале су и сунитске државе – Саудијска Арабија, Катар и Турска. Њихов интерес је јасан: подстичући различите сунитске групе да преузму власт у земљи, циљ ових држава је био да свргну Асадовску алавитску, шиитско-хришћанско-курдску алијансу, да потисну хегемонистичку претензи-

¹² Исто, стр. 4.

¹³ О позицијама спољних геополитичких сила и њихових циљева у Сиријском грађанском рату детаљније код: Negruzian Avram, „The Struggle for Levant: Geopolitical Battles and the Quest for Stability”, Center for Strategic and International Studies, september 18, 2014, <http://csis.org/publication/struggle-levant-geopolitical-battles-and-quest-stability>, приступљено 20.04.2015.

ју Ирана и тако почну јаче да утичу на прилике у Либану, смерајући да тамошњи Хезболах одвоје од Хамаса и доведу га у сличну ситуацију као што је „арапско пролеће” довело Башара ал Асада. Сви они су веровали да би нови – сунитски режим - у Дамаску себе везао за своје природне савезнике и противставио се Ирану, пре свега са циљем да се заустави тренутна маргинализација сунита у пост-окупационом Ираку. Сиријска сунитска племена, нарочито трибална популација на истоку земље која је родбинским везама и брачним савезима дубоко испреплетена са заливским сунитским монархијама, само је важан инструмент у овим настојањима. Међутим, сунитске заливске државе подржале су различите фракције сунитских устаника против Асада: Катар финасира сиријски огранак „Муслиманског братства” (што се нимало не свиђа суседним монархијама) и радикалније исламистичке групе, док Ријад подржава „умереније”, не-исламистичке побуњенике, али и оне исламске које нагињу салафитима или припадају овој верзији сунитизма (обзиром на њихову доктринарну лојалности монархији). Турски АКП режим подржава такође умереније, „нерадикалне” устанике из „Слободне сиријске армије”, а нарочиту бојазан има према Курдима на северу земље и њиховим аутономистичким тежњама које се лако могу прелити и на турску територију настањену Курдима. Оваква турска позиција израз је њихове „неоосманске стратегије” стратешке дубине, чији је творац (некада министар спољних послова, сада премијер) Ахмет Давутоглу која тежи да искористи Османско историјско империјално наслеђе како би створила ширу сферу утицаја, будући да језгро своје државе сматра угроженим спољим утицајима. Давутоглу сматра да је стабилност југоисточне Турске (простора где живе етнички Курди) могућа само ако се турски утицај прошири до линије Киркула и Мосула у северном Ираку и области Алепа у Сирији.¹⁴

Насупрот овим настојањима стоји Асадов режим у Дамаску у чврстом савезу са Техераном. Њихов савез заправо траје још од времена Ирачко-иранског рата, када је Башаров отац Хафез подржавао Хомеинијев Техеран. Одржавање шиитског режима у Дамаску омогућава Исламској републици Иран стратешко присуство на Медитерану, нарочито у Либану где је она значајан „велики играч” који може да индиректно утиче на арапско-израелски конфликт. У стратешкој визији Техерана могућност „губљења” Сирије створила би предуслове да Запад са својим сунитским вазалима појача „опсаду” Ирана и покуша, у повољном тренутку, да изврши инвазију сличну оној спроведеној на Садамов Ирак 2003. године, као наредној етапи панконтиненталне западне стратегије „закључавања” Русије и Кине кроз „укотвљавање” прозападних режима и војних потенцијала на целом Блиском истоку, а потом и Средњој Азији. Русија и Кина стога су чврсто подржали Башар Ал Асада: његов пад за Русију би значао губљење не само једног од последњих значајних блискоисточних савезника који омогућава држање средоземне поморске луке (Тартус) за припаднике руске ратне морнарице, већ и слабљење њиховог главног стратешког савезника у постхладноратовском периоду у исламском свету – Ирана.

¹⁴ Детаљније код: Chiriatti Alessia, „Neo-Ottomanist Diplomacy: The Turkish Geopolitics in Syria” XXVI Convegno SISP – 13/15, Istanbul, Settembre 2012.

„Губитак Сирије” у корист Запада и околних сунтиских држава значио би да се цео Блиски исток потпуно измиче из руског утицаја, док се „савезнички” Иран постепено доводи у потпуно окружење где би, у таквој ситуацији, САД могли да користе Турску и заливске сунитске државе за дубљу инфилтрацију на постсовјетски Кавказ и Средњу Азију. На сличним стратешким позицијама, али са мањим интересом и бојазни, стоји и Кина која у Русији и Ирану види дугорочне савезнике, а у САД и њиховом савезницима највећу претњу по своје континенталне глобалне економске и политичке интересе.

Управо овакав развој догађаја представља дугорочни стратешки циљ западних сила што, кроз преусмеравање регионалних незадовољства и менаџмента конфликта, смерају да преобликују геополитичку ситуацију целог региона у правцу стварања „великог Блиског истока”. У том смислу, они су - што преко својих регионалних савезника што директно - подржали устанике у рушењу Асада као прву етапу обуздавања и дробљења нарасле иранске регионалне моћи. Но, њихов циљ био је да умерени, а не радикални, фанатично антизападни сунитски режим овлада целим или већим делом Сирије. Радикализација устаничких група и постепена превага екстремних, антизападних исламиста ИСИЛ-а показује да су се „локални играчи” у жару секташког рата потпуно отели контроли западног „ратног менаџмента” и израсли у потенцијално већу опасност него што је то шиитски, антизападни Иран.

Литература:

1. Barnes-Dacey Julien, Levy Daniel(ed.), *The Regional Struggle for Syria*, EU Council of Foreign Relations, London, 2013
2. Bhalla Reiva, „The Geopolitics of Syrian Civil War”; Stratfor, 21.01.2014.
3. <https://www.stratfor.com/weekly/geopolitics-syrian-civil-war>
4. Chiriatti Alessia, „Neo-Ottomanist Diplomacy: The Turkish Geopolitics in Syria”,
5. XXVI Convegno SISP – 13/15, Istanbul, Settembre
6. Christopher M. Blanchard, Carla E. Humud Mary Beth D. Nikitin, „Armed Conflict in Syria: Overview and US Reponse”, Congressional Research Service, Washington, 17. september 2014
7. Jenkins Michael, „Dynamics of Syrian Civil War”, Rand corporation, Santa Monica, 2014
8. Negruzian Avram, „The Struggle for Levant: Geopolitical Battles and the Quest for Stability”, Center for Strategic and International Studies, september 18, 2014, <http://csis.org/publication/struggle-levant-geopolitical-battles-and-quest-stability>
9. Salloukh Bassel, „The Arab Uprising and the Geopolitics of Middle East”, The International Spectator, Vol. 48, No. 2, June 2013, Beirut
10. Slim Hugo, Trombetta and Lorenzo, „Syrian Crisis Common Context”, United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, New York, may, 2014
11. Wakim Jamal. „Geopolitical dimension of Syrian crisis”, Foreign Policy Journal, 4.08. 2012